

NADA KLAIĆ

NEOACADEMIA ZAGRABIENSIS
(1669-1773)

I

Sistem školstva u srednjem i novom vijeku nije sve do XVIII st. poznao veliku razliku između srednje i visoke škole u tom smislu kako je danas shvaćamo. Od XVI st. razvijaju se, osobito kod isusovaca koji su u svojim rukama željeli imati i visoke škole, akademske gimnazije ili akademije kao novi tip miješane škole s visokoškolskom i srednjoškolskom nastavom. Srodnost sistema nastave, a često isti učitelji i nastavnici na fakultetima (kursevima) i na gimnaziji pridonosili su sraštavanju danas potpuno različitih škola u nerazdvojnu cjelinu. Visoke škole, osobito one koje imaju u svojim rukama pojedini redovi, ne nazivaju se univerzitetima već *fakultetima*, *studijima* ili *tečajevima* (facultas, studium, cursus), a zavodi na kojima se takvi studiji održavaju *akademija*, *licej*, a ponekad i *gimnazija*. Ipak se sve takve visoke škole ne mogu usporediti s današnjim našim sveučilištem. Pravim pretečom našega sveučilišta smijemo nazvati samo takve fakultete koji su imali *javni karakter*. Zato se o isusovačkoj akademiji govori kao o preteči zagrebačkog sveučilišta, dok su npr. lepoglavski fakulteti uvijek ostali privatne ustanove

pavlinskog reda. Kad, dakle, danas postavljamo pitanje starosti zagrebačkog sveučilišta, onda njegovo nastajanje datiramo počecima isusovačke filozofije i ne uzimamo u obzir starije pavlinske fakultete.

Po svojoj nastavnoj osnovi i programu može se i *zagrebačka katedralna škola* smatrati neke vrste pretečom kasnijih visokih škola. Bila je, po svoj prilici, osnovana već u XIII st.,¹ a u njoj su se školovali ne samo klerici nego i svjetovnjaci. Osim redovne nastave (*gramaticalia*)² održavao je kanonik lektor i poseban predmet »logiku« (*logicalia*) za sposobne pojedince.³ Oni su samostalno tumačili neke u srednjem vijeku najpoznatije autore.⁴ Upravo po tom predmetu katedralna se škola nije mnogo razlikovala od teoloških fakulteta koji su se po Hrvatskoj počeli organizirati od XVII stoljeća. Ipak je zagrebačka crkva raspolagala sredinom XIV st. sa suviše malo materijalnih sredstava da bi mogla razviti spomenutu školu u veću i višu naučno-pedagošku ustanovu. I nesređene prilike u drugoj polovici XIV st. pridonijele su njenom propadanju.

Tek je u XVI st., za biskupa Jurja Draškovića, osnovan *zagrebački seminar* ili *sjemenište* (»crna škola«), ali on nikada nije imao vlastitu školu. U isto je vrijeme pokušao i veliki prepozit Baltazar Dvorničić osnovati *privatnu pravničku školu*, u kojoj je sam podučavao građansko i crkveno pravo, ali je njegovom smrću nestala i škola, a sličan pothvat nije više ponovljen.⁵ To ne znači da kasnije nije na Kaptolu bilo privatne visokoškolske nastave. Naprotiv, historičar zagrebačke crkve, kanonik A. B. Krčelić, hvali se da je on prvi u Zagrebu nastojao tomističkoj isusovačkoj filozofiji suprotstaviti modernu, po njemu, eklektičku filozofiju.⁶

Kad se u novom vijeku vjera i škole postepeno teritorijaliziraju, postaje težnja za osnivanjem vlastitih škola, nižih i viših, općenita. Od crkvenih je redova u hrvatskim i ugarskim zemljama izražavaju najjasnije pavlini a poslije njih isusovci.

Lepoglavski su pavlini najprije u početku XVI st. osnovali seminar.⁷ Za generala Stjepana iz Trnave (pokraj Zagreba) otvorene su njihove škole i za svjetovnu mladež. Premda te škole nisu na početku XVII st.

¹ Na takav zaključak upućuje činjenica da se reformator katedralne škole u XIV st. biskup Augustin Kažotić poziva na odredbe lateranskog koncila iz 1215. o obvezatnom besplatnom školovanju svećenstva. Vidi S. Škreblin, *Odgoj i nastava u zagrebačkom sjemeništu, 1578–1900*, Zbornik zagreb. nadbiskupije I, Zagreb 1944, 674.

² One dane koji nisu bili posvećeni pjevanju ili nisu bili blagdani bio je lektor dužan s đacima učiti »gramaticalia«. I. Tkalčić, *Povjestni spomenici zagrebačke biskupije II: Statuta capituli zagrabiensis saec. XIV*, Zagreb 1874, 78.

³ N. dj., 78.

⁴ I. Tkalčić, *O stanju više nastave u Hrvatskoj prije, a osobito za Pavlinah*, Rad 93, 1888, 82, pretpostavlja da su se za dogmatiku i moralku čitale *Summae Tome Akvinskoga*, a da je kao priručnik za crkveno pravo služio *Decretum Gratiani* i *Decretales Grgura IX*. Za civilno je pravo bilo najvažnije djelo Justinijanov kodeks.

⁵ V. Klaić, *Preteče sveučilišta, Sveučilište kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924*, Spomenica akademičkoga senata, Zagreb 1925, 6.

⁶ T. Smičiklas, *Balthasari Adami Kercselich, Annuae 1748–1767*, MSHSM XXX, 1901; Vidi prijevod V. Gortana, *Annuae ili Historija 1748–67*, Hrvatski latinisti 3, JAZU 1952, 417, 418.

⁷ Vidi A. Cuvaj, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas I*, Zagreb 1910, 153–5; Klaić V., n. dj. 3.

mogle izdržati suparništvo isusovaca,⁸ ipak su pavlini prvi u Hrvatskoj počeli s *visokoškolskom nastavom* i to 1656. godine predavanjima iz logike, dakle s filozofskim tečajem u Lepoglavi.⁹ Bilo je to opet djelo jednog Hrvata, generala i kasnijeg biskupa Martina Borkovića. Poticani željom da se izjednače s isusovcima koji od 1669. imaju carski privilegij pavlini se obraćaju papi Klementu X i dobivaju g. 1671. privilegij prema kojem pavlini ima pravo podjeljivanja doktorata i drugih akademskih stupnjeva, a promovirani pavlini one privilegije koje uživaju i kandidati javnih sveučilišta.¹⁰ Uza sve to, podjeljivanje doktorata ostaje i dalje privatna stvar samog reda, premda je i sam Leopold I g. 1674. potvrdio podijeljeni privilegij.¹¹ Pavlini su g. 1683. otvorili i teološki fakultet, no njegov je rad zbog borbi s Turcima bio sve do kraja stoljeća neredovit.

Počeci *sveučilišne nastave javnoga karaktera* vezani su uz zagrebački Gradec, tačnije, uz isusovački red i njegove visoke škole, organizirane na njihovim gimnazijama ili kolegijima.

Isusovci su došli na Gradec g. 1607. u izvanrednim političkim prilikama kad je vjera u Ugarskoj postala sredstvo borbe protiv vladara. Želeći se oduprijeti protestantskom pritisku, hrvatski velikaši pozivaju isusovce i oni osnivaju na Gradecu gimnaziju koja je odigrala vrlo važnu ulogu u kulturnom životu Hrvatske. Gradečka je gimnazija postala u kratko vrijeme, prema priznanju samih redovnika, »najuglednija gimnazija u Iliriku«.¹² Naročito joj značenje daje činjenica da je skupljala i odgajala mladež iz čitava kraljevstva, a broj je đaka u XVII st. bio rijetko kada manji od 500. Sačuvani statistički podaci pokazuju da gradečke škole nisu bile plemićke ni određene za plemićku djecu, jer su se u njima školovala pretežno djeca građanskih i seljačkih roditelja. One imaju, osim toga, izrazito svjetovni karakter. Tako je gradečka isusovačka škola bila, osobito poslije g. 1669, prava i potpuna javna škola.

II

Uzme li se u obzir spomenuti istaknuti položaj isusovaca na Gradecu, neće nas iznenaditi da se odmah poslije osnivanja lepoglavske filozofije i kod njih javlja težnja da pri svojoj gimnaziji organiziraju filozofski tečaj.

S namjerom da se oslobode od utjecaja univerziteta u velikim evropskim gradovima i uz to školuju vlastite ljude, isusovci su već u

⁸ M. V a n i n o, Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633–1773, Hrv. bogoslov. akademija 14, Zagreb 1930, 36; J. B u t u r a c, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094–1944, Zbornik zagreb. nadbiskupije I, 1944, 48.

⁹ Tkalčić, n. dj., 90.

¹⁰ A. B e n g e r, Annalium eremi-coenobiticorum ordinis fratrum eremitorum S. Pauli, primi eremitaе, Volumen secundum duos in libros partitum..., Posonii MDCCXLIII, 94.

¹¹ N. dj., 95–97.

¹² F. F a n c e v, Građa za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606–1772), Starine 37, 1934, 197 (dalje citiram Građa).

XVI st. počeli uza svoje kolegije ili gimnazije organizirati filozofske i teološke tečajeve. Svaki veći kolegij imao je takve tečajeve ili fakultete koji su bili organizirani prema studijskom redu ili nastavnoj osnovi iz g. 1599. U filozofski studij ili kurs, kako ga naziva i historičar zagrebačkoga kolegija, ubrajala su se tri predmeta: logika u prvoj godini, zatim fizika s matematikom i geografijom u drugoj godini i metafizika u trećoj godini. U toj se godini po studijskom redu, slušala i moralna filozofija.¹³ Vrlo često je u nekim kursevima, zbog pomanjkanja nastavnika, bilo spojeno više predmeta u jedan. Kako se može zaključiti prema podacima sačuvanim u Historiji kolegija i u provincijskim Annuama, zagrebački filozofski studij ima u prvo vrijeme također tri osnovna predmeta: *logiku*, *fiziku* i *metafiziku*. Kao i u drugim gradovima, tako je i u zagrebačkom Gradecu filozofija trajala tri godine. Različiti historičari reda i zagrebačkog kolegija daju još i različita imena, no ponajviše je zovu *cursus* ili *studium philosophicum*, a kasnije, u XVIII st., često i *studia bonarum artium* ili *artes liberales*.

Pitanje osnivanja visokih škola u zagrebačkom Gradecu prije svega je pitanje materijalnih sredstava, jer sama nastava nije redovnicima pričinjala veliku poteškoću. Prema nekim podacima učinjeni su već prvi pokušaji za njeno osnivanje 1638/9, kad je Nikola Turčin počeo na isusovačkom kolegiju predavati logiku.¹⁴ Pokušaj je već iduće godine propao i tek poslije dvadesetak godina spominje se Turčin ponovo kao profesor logike. Neki drugi pokušaji – zagrebačkoga kanonika F. Jančevića i grofa Tome Erdödyja – da se osiguranjem posebne glavnice namaknu novci za stalnog profesora filozofije nisu uspjeli¹⁵ tako da su se najzad isusovci, prema primjeru drugih redova, obratili na hrvatske staleže. I doista, kad se Hrvatski sabor, pod predsjedanjem Nikole Zrinskoga ml. sastao u Varaždinu, hrvatsko je plemstvo bilo spremno pomoći zagrebačkim i varaždinskim isusovcima. U tu im je svrhu prepustilo petgodišnji prihod njihovih kmetova, kako bi mogli, kaže se u saborskoj odluci, podići škole »za učenje filozofije«.¹⁶ Međutim, isusovci su taj prihod upotrijebili za popravak oštećenih zgrada tako da za filozofski studij nije ništa ostalo.

Novi, znatno ozbiljniji i prihvatljiv prijedlog, a odmah zatim i njegovo ostvarenje, došao je od strane zagrebačkoga Kaptola. Bio je to kanonik Nikola Dijanešević koji je, kako sam konstatira u zakladnoj ispravi, vrlo teško gledao kako domaći sinovi žive u tmuni neznanja najviše zato što kod kuće nemaju visokih škola. Zbog toga domovina i ima premalo učenih ljudi. Obraćajući se na isusovačkoga generala Dijanešević ga moli da dopusti osnivanje trostrukog filozofskog tečaja u zagrebačkom kolegiju za koji će on dati potrebna sredstva.¹⁷

¹³ V. Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I, Ljubljana 1963, 132.

¹⁴ Vanino, n. dj., 3.

¹⁵ N. dj., 4.

¹⁶ »ad Scholas pro Philosophia docendo aedificandas«. Vidi J. Buturac, M. Stanislavljević, R. Sučić, V. Šojat i B. Zmajić, Zaključci hrvatskog sabora I (1631–1693), Zagreb 1958, 247.

¹⁷ Vanino, n. dj., 5.

Dijaneševićeve su plemenite namjere uz dopuštenje generala provedene u djelo 6. studenoga 1662. Baltazar Milovec, kolegijski historičar za tu godinu, bilježi u vrlo skromnoj vijesti taj događaj koji je imao presudno značenje za zagrebačko visoko školstvo: »*Ove godine dana 6. studenoga počeo je filozofski studij.*«¹⁸ Prvi je profesor bio Stjepan Glavač, Hrvat Varaždinac (Croata Varasdinensis).¹⁹ Dijanešević je dao isusovcima 5000 florena za uzdržavanje triju profesora filozofije i taj je dar general reda Pavao Oliva odobrio. On je također, prema tvrdnji kroničara, dopustio Dijaneševiću da se nazove »*osnivač zagrebačke filozofije*« (fundator philosophiae zagrabiensis).²⁰ Otvaranje filozofskog tečaja bilo je stvarno početak predavanja iz logike, koja je, kako saznajemo iz Historije kolegija, održavao Stjepan Glavač, i inače poznat našoj nauci kao autor prve geografske karte Hrvatske. U njegov se tečaj upisalo 50 studenata, a kasnije je imao i više slušača.

Za zagrebački kolegij je bilo neugodno što je g. 1663. umro grof Nikola Erdödy, osobit zaštitnik isusovaca, i što sa Zrinskima, koji su im najviše mogli pomoći, nisu bili u dobrim odnosima. Ti su odnosi bili napeći zbog toga što su isusovci branili pred Katarinom Zrinskom, ženom Petrovom, i njezinim bratom Franjom Frankopanom zagrebački Gradec i time navukli na sebe njenu mržnju.²¹ To će biti jedan od glavnih razloga zašto Zrinske ne nalazimo među dobročiniteljima u prvim teškim koracima zagrebačke filozofije. Zrinski nisu pomagali isusovce, iako su sami bili književnici i vrlo su dobro znali što za njihovu zemlju znači otvaranje visokih škola. Uspješno i gotovo neprestano Nikolino ratovanje protiv Turaka nije moglo biti zapreka da je zaista želio pomoći akciju zagrebačkoga kaptola. Uz ličnu odbojnost, Zrinske je bez sumnje smetalo i isusovačko oslanjanje na dvor, protiv kojega su se oni borili. Izuzetak čini posljednji od njih – Nikolin sin Adam.²²

Već prva godina filozofskog studija svršava javnom disputacijom o uvodnim tezama iz logike, kojoj prisustvuje i sam Dijanešević. Taj »*primae concertationis actus*« izaziva u prisutnih divljenje i čuđenje.²³

Treće godine studija, tj. 1665, već 4 filozofa javno brane teze iz čitave filozofije (*universae Aristotelis doctrinae*), a te su teze, kao i ona iz g. 1662, bile štampane.²⁴ Ali, iste je godine privremeno ukinut tečaj logike (zbog bolesti profesora) i kad je iduće, 1666. godine, Dijanešević

¹⁸ »Datum hoc anno initium studio philosophico die 6. 9-bris«. Građa, 90.

¹⁹ »... primo professore ideoque merito hic nominando P. Stephano Glavač Croata Varasdinensi«. Građa, 5.

²⁰ »Datum initium post invocatum Divini Spiritus pneuma, solemniter pontificante Rmo Dno Nicolao Dijanešević, praeposito maiore Ecclesiae Zagrabiensis, qui flor. 5000 contulit pro alendis tribus philosophiae professoribus, qua sua munificentia annuente A. R. P. nostro generali Ioanne Paulo Oliva obtinuit titulum Fundatoris philosophiae zagrabiensis«. Građa, 90.

²¹ Građa, 102–3.

²² Građa, 119.

²³ Građa, 92.

²⁴ »Nam e scholis absolutus elabente aestate primus inchoatae ante triennium philosophiae cursus plausum tulit, quando in theatrum dedit universae Aristotelis doctrinae egregios quatuor propugnatores, qui thesibus impressis eam publice opugnandam pro ingenij concertatione proposuerunt«. Građa, 94.

ponovo dao 1000 florena, studij je opet bio potpun. Najzad su g. 1667. isusovci podijelili predavanja tako da je F. Jambreković predavao logiku, M. Škrlec metafiziku a P. Merkaš fiziku.²⁵ Poslije trogodišnjega kursa nastupilo je »u borilištu 8 boraca«, od kojih je polovica branila teze iz čitave filozofije ili čitavog Aristotela.²⁶ Uspješnom radu tečaja pridonio je i novi smještaj filozofa. Oni su iz tuđe kuće (domus Gorupiana), koju im je u početku tečaja prepustio građanin Petar Vukmanić, a nalazila se uz gimnazijsku zgradu, preselili u naročito pripremljene prostorije u gimnaziji.²⁷

S kakvim je odličnim nastavnim snagama zagrebačka filozofija odmah u početku raspolagala, pokazuje djelo koje je g. 1669. izdao profesor metafizike Frane Jambreković. To je: *Philosophia peripatetica*. In caesareo Societatis Jesu collegio Zagrabiae sub auspiciis reverendisimi domini Nicolai Dianesevich ... propugnata per eruditum ac perdoctum D. Joannem Deszput, AA.LL. et Philosophiae auditorem emeritum. Praeside R. D. Francisco Jambrehovich, e Soc. Jesu ejusdem facultatis professore ordinario. Anno MDCLXIX. Viennae Austriae.²⁸ Knjiga je, dakle, posvećena osnivaču filozofskog studija, a sastavljena je prema uobičajenim propisima isusovačkog reda. Naime, teze profesora brani javno jedan od njegovih đaka koji ih zatim štampa pod svojim imenom. Upada u oči kakvom se terminologijom služi izdavač knjige, bečki stampar Ivan Kürner, u naslovu: Ivan Desput, Jambrekovićev student, slušač je *slobodnih umjetnosti i filozofije*, a Jambreković *professor ordinarius eiusdem facultatis*. Kako je djelo štampano u Beču, nema nikakve sumnje da se zagrebački filozofski tečaj smatrao i ondje, u carskoj prijestolnici, pravim fakultetom još i prije nego što mu je kralj Leopold I g. 1669. podijelio svoj privilegij.

U Historiji kolegija, izvoru iz kojega crpimo podatke za prosvjetni rad isusovaca, nema u godini zrinsko-frankopanske bune 1670. nikakvih podataka o filozofskom tečaju. Kroničar se tuži kako je odmah poslije »stišavanja javne hrvatske bune« nastala đачka pobuna.²⁹ Godina je osim toga bila nesretna jer je umro Nikola Dijanešević, naš, kako kroničar kaže, »zaštitnik i branitelj«. ³⁰ Ipak je prema vijestima iz provincijskih Annuua filozofija nastavila uobičajenim radom tako da je nekoliko svršenih slušača branilo teze iz čitave filozofije. No, čim je jednom ušao nemir među đake bilo ih je teško stišati i iduće godine (1671) isusovci imaju ponovo neprilike s njima. Kroničar, štaviše, tvrdi da ni jedna sedmica nije protekla bez sukoba, bilo da su ih izazivali građani ili đaci. Isusovcima je u tim sukobima najviše smetalo to što su njihovi studenti i đaci potpadali pod jurisdikciju gradskog suca, pa je to bio jedan od razloga zbog kojega se rektor zagrebačkog kolegija obratio na kralja Leopolda I s molbom da zagrebačkoj gimnaziji podijeli *privilegij bečke akademije*. Kroničar priča kako je rektor kolegija Filip Kaušić doista

²⁵ Građa, 96.

²⁶ Građa, 97.

²⁷ Građa, 99.

²⁸ Građa, 101–102.

²⁹ Građa, 103.

³⁰ Građa, 104.

uspio, jer je »za gimnaziju, koja je ovdje podignuta, dobio od njegova carskog veličanstva povlastice bečke akademije sa svim slobodama i oslobođenjima od gradske vlasti za mladež koja na istom mjestu uči«. ³¹

U uvodu svog privilegija ³² vladar konstatira kako je zagrebački prepozit Nikola Dijanešević odlučio osnovati trostruki filozofski tečaj s tri profesora u kolegiju zagrebačkih isusovaca i kako ga je rektor kolegija F. Kaušić zamolio da njegovu zakladu potvrdi. Molba mu je upućena ponajviše zato da bi zagrebačka škola bila jednaka ostalima u kršćanskom svijetu, a napose onima u nasljednim i ugarskim zemljama i da bi zagrebački đaci i profesori mogli poput drugih akademija uživati uobičajena prava i povlastice. Car, dakle, prihvaća i potvrđuje osnutak akademije i filozofskog studija u Zagrebu, uzima profesore i studente u svoju osobitu zaštitu i zadržava za sebe i svoje nasljednike jurisdikciju nad njima. Vladar, nadalje, određuje da novo osnovana akademija uživa sva prava i privilegije koje imaju gimnazije, sveučilišta i akademije u Carstvu i habsburškim zemljama. Na osnovi te povlastice, profesori imaju pravo podjeljivati doktorate, licencijature, magisterij, bakalaureate i sve druge titule. Tako postavljeni doktori, licencijati, magistri i bakalaurei neka budu priznati na svim evropskim akademijama i neka uživaju sva privilegija i prava itd. kao i drugi koji su takve naslove primili. Privilegiji se vladarski odnose i na vanjsko djelovanje kao i na akademske znakove. Svjedočanstva koja izdaje zagrebačka akademija neka vrijede na svakom mjestu. Pored toga, Leopold obećaje da će poraditi na tome da se nova akademija sjedini s ostalim sveučilištima austrijske isusovačke provincije, osobito bečkim i gradačkim.

Na kraju, kralj preporučuje novu akademiju ne samo Hrvatskom saboru nego i svim drugim ljudima u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji da je brane, obdaruju i čuvaju u onom stanju koje joj je on podijelio.

Ali, premda je carski privilegij odmah čim je izdan mogao stvarno zaštititi studente i đake od gradske sudske vlasti, ipak je trebalo na neki način i hrvatsku javnost upoznati s njegovim sadržajem. Zbog toga je Kaušić, »da bi obuzdao drskost građana«, odlučio pokazati privilegij najprije »prvacima slavnoga kraljevstva« i od njih »zatražiti prihvaćanje i potvrdu oslobođenja koje bez pristanka sabora neće imati nikakve snage«. ³³

Odlučeno je, dakle, da se Leopoldov privilegij donese pred »kraljevstvo« i ondje objavi njegov cijeli sadržaj. Na to se nisu odlučili zato što bi bili uvjereni da bez saborske potvrde kraljevski privilegij ne bi vrijedio nego zato što bi zbog nepoznavanja sadržaja privilegija netko mogao osporavati njegovu vrijednost. Tako i kroničar kolegija tumači

³¹ »Proxime antecedentibus annis Collegii rector existens R. P. Philippus Kaušić obtinuerat gymnasio isthic erecto a sua Caesarea Majestate privilegia Academiae Vionensis cum omnibus libertatibus et a potestate civili exemptionibus ibidem studiosae iuventuti concessa«. Građa, 105.

³² Tekst privilegija i njegov prijevod v. u ovoj knjizi na str. 295.

³³ »Haec siquidem cives inter et studiosos tunc vel maxime feruerent hostilitates, ad refroenandam civium audaciam, placuit illa incltyi Regni proceribus praesentare, ab iisque acceptationem et confirmationem eflagitare immunitatum, sine Regni consensu nullum vigorem habiturarum«. Građa, 105.

PEČAT S DIPLOME LEOPOLDA I. ZAGREBAČKOJ AKADEMIJI

poduzete korake; težište je u njegovu kratkom izvještaju položeno na snagu imuniteta podijeljenog u Leopoldovu privilegiju. Posve razumljivo da ni sabor ni gradečka općina nisu imali bilo što dodati ili oduzeti kraljevskom privilegiju. I da kojim slučajem nije bilo oštih sukoba između isusovačkih pitomaca i studenata s građanima i da kralj nije dao isusovcima imunitet od gradske sudačke vlasti, Leopoldov privilegij ne bi bio pročitani i javno objavljeni na saboru kao što nikada nije bio objavljen tekst pavlinskog privilegija koji je također potvrdio Leopold I (g. 1674).

Svečani kraljev privilegij predan je na saboru banskom namjesniku i zagrebačkom biskupu Martinu Borkoviću, a on ga je dalje predao protonotaru da ga javno pročita.³⁴

Nije slučaj da je na saboru, pošto je privilegij javno pročitani, ustao, prosvjedujući, samo jedan gradečki sudac s namjerom da brani gradske slobode (*libertates civiles*).³⁵ Bojazan je gradskog suca bila opravdana i istup, premda nespretan, potpuno ispravan. Naime, on je vrlo dobro znao da su isusovci s čitavom svojom školom, višom i nižom, izuzeti otad kao posebno tijelo unutar gradske općine od vlasti gradskog magistrata. Gledan sa stanovišta gradskih privilegija, takav bi vladarski čin bio zakonit da je Leopold izuzeo od gradske jurisdikcije samo one đake i studente

³⁴ »Perlecta et ab omnibus acceptata, nemine contradicente, uno Civitatis iudice excepto, qui nomine Civitatis contradixit in tantum, si praecjudicarent libertatibus civilibus. Verum iussus contradictionis reddere rationem, se non absolute, sed conditionate contradicere respondit, ideoque contradictione reiecta [...]«. Građa, 106.

³⁵ »... confirmata, acceptata et per protonotarium iussu Regni subscripta sunt caesaris Leopoldi privilegia Gymnasio Zagrabiensi concessa«. Građa, 106.

koji i inače nisu pripadali pod sudačku vlast grada, dakle plemiće, duhovna lica ili seljačku djecu. Ali, vladarski je privilegij od časa izdavanja zaštićivao sve isusovačke đake i studente od bilo kojega drugog suda osim onoga koji će biti za njih od slučaja do slučaja delegiran. Znajući to vladar je namjerno u privilegiju istakao da i prije izdavanja njegova privilegija gradska općina nije imala jurisdikciju nad isusovačkim đacima – što nije bilo tačno.³⁶ Ali, kralj, sabor i isusovci nameću Gradecu svoju volju i on je najzad morao ustuknuti. Prosvjed se gradečkog suca na saboru odbija, a privilegij prihvaća, potvrđuje i po protonotaru potpisuje. Svjedočanstvo o tom sačuvano je i u saborskom zapisniku. Ondje stoji: »Zatim je privilegij njegova presvetog carskog i kraljevskog veličanstva zagrebačkoj novoj akademiji javno na saboru pročitano, predano i prihvaćeno; ali ipak s time da prava i slobode kraljevstva budu sačuvani i da ostanu na snazi«.³⁷

Iz popisa hrvatskih velikaša i plemića³⁸ kojih imena kroničar upisuje u Historiju nije teško razabrati da su to redom ljudi koji su vršili najvažnije časti u kraljevstvu. Osim župana i podžupana, isusovačke interese zastupa banski namjesnik i Nikola Erdödy kome je poslije urote bila povjerena čast kapetana kraljevstva. Ta činjenica još jednom pokazuje koliko je i velikašima bilo stalo do toga da se na Gradecu podigne akademija. Ne može se dakako poreći da je to u isto vrijeme uspjeh vladara, premda se ne smije podjeljivanje privilegija protumačiti samo kao odraz apsolutističkih težnji bečkog dvora.

Isusovci primaju i potvrđuju vladarski privilegij u času kad sukobi između građana i njihovih đaka dostižu vrhunac. Gradec se zbog toga nije ustručavao zabraniti isusovačkim studentima i đacima stanovanje unutar zidina,³⁹ ali je zbog nove odredbe bio na saboru kažnjen.⁴⁰ Sukobi se nastavljaју i iduće godine, tako da privilegij i imunitet dolazi isusovcima doista u pravi čas. Kad su naime dva đaka⁴¹ smrtno ranila dva gradska stražara, a gradski je senat zahtijevao zadovoljštinu, sastavljen je po prvi put za prestupnike poseban *judicium criminale* od nekih župana i podžupana, dvojice isusovaca i protonotara.⁴² Tako je isusovcima »u praksi«,⁴³ kako kaže historičar kolegija, potvrđen imunitet, jer otada smije njihovim đacima suditi samo poseban delegirani sud.

³⁶ N. Klaić, O postanku zagrebačkog sveučilišta, Zagreb 1969, 36, 37.

³⁷ »Porro privilegium Neo Academiae Zagrabienj a Sua Sacratissima Caesarea et Regia Maiestate datum publice in Regno perlectum, praesentatum et acceptatum est; saluis tamen Juribus et libertatibus Regni in suo uigore permanentibus.«

³⁸ Građa, 106.

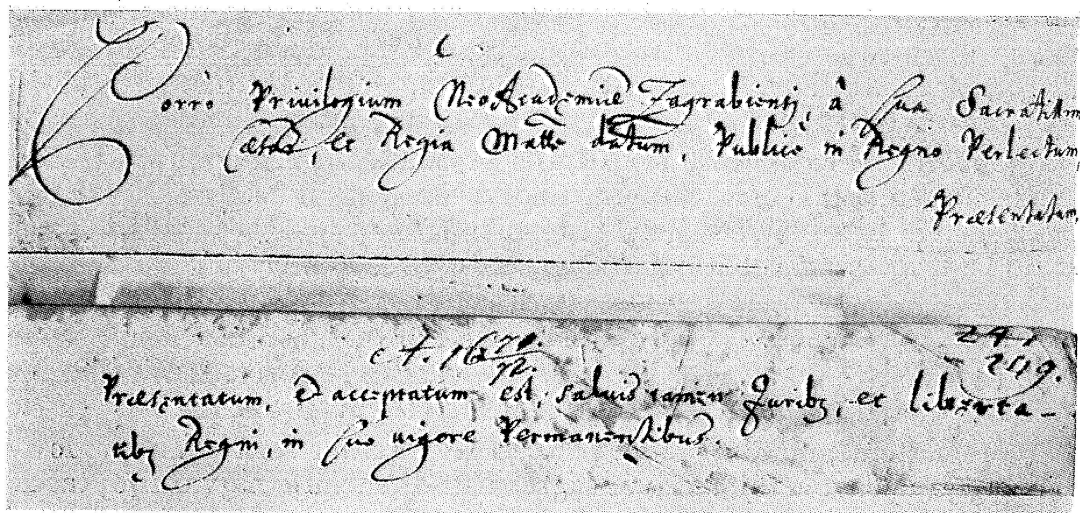
³⁹ »Tandem cives statuunt decretum in senatus consulto, ne imposterum ulli studiosorum in civitate hospitium praebeatur [...]« Građa, 105.

⁴⁰ »idque ipsum statutum per Castellanium civibus intimatum sub poena flor. Hungaric. 12, qui secus fecerit.«

⁴¹ Jedan je bio Juraj Pojatić, »nobilis phisicus«, a drugi Ivan Haden, »civis Varasdinensis logicus«. Građa, 107.

⁴² Građa, 107–8.

⁴³ »Notatum est anni proxime antecedentis [...] privilegia Gymnasio huic a Leopoldo Primo concessa, in publicis Comitijis Regni acceptata ac confirmata esse; hoc demum anno die 19 Maij praxi roborata sunt«. Građa, 107.

TEKST ZÁPISNIKA HRVATSKOG SABORA OD 3. STUĐENOGA 1671. O PRIHVAĆANJU
DIPLOME LEOPOLDA I

Međutim, dok je suradnja s vladarom i hrvatskim velikašima bila na obostranu korist vrlo plodna, zagrebački isusovci nisu u svojih pretpostavljenih vlasti uspjeli postići priznanje novostečenog privilegija. Poticani zavišću stranih kolegija austrijske provincije, general i provincijal napadaju odredbe privilegija kao zablude (errores) i zabranjuju zagrebačkim isusovcima upotrebu i podjelu akademskih naslova i časti.⁴⁴ Čine to, tobože, zato što se oni bez znanja i dopuštenja služe naslovima: akademija, uzvišeni otac rektor i akademski blagajnik.⁴⁵ Zato je kasnije, tvrdi kroničar kolegija, general Pavao Oliva izjavio da kraljevski privilegiji »vrijede u redu za popravljjanje razuzdanih učenika i obuzdavanje drskosti građana koji sebi prisvajaju pravo nad našim učenicima«. ⁴⁶ Historiji je na kraju te godine bio dodan Memorijal spomenutog generala koji je govorio o njegovim odredbama, ali se on nije sačuvao.

Isusovačkog je generala bez sumnje najviše smetalo *miješanje državne vlasti u isusovačke poslove* i zato je odlučio iz privilegija brisati ono što po njegovu uvjerenju nije škodilo zagrebačkim isusovcima. Time je bio spriječen njihov pokušaj da s *pomoću vladara, a mimo znanja svojih predstojnika*, dođu do akademskih naslova. General i provincijal poslu-

⁴⁴ »Quae (privilegia) tamen successu temporis per patres provinciales limitata et restricta sunt quo ad juridicos processus«. Građa, 106.

⁴⁵ »... verum mediati superiores uti P. Generalis et P. Provincialis instigati in violâ quorundam collegialium exterae nationis, graviter apprehenderunt et succensuerunt errores in hoc processu admissos et illud vel maxime, quod usi sint titulis Academiae, Magnifici Patris rectoris, fisci academici, absque scitu et approbatione eorum et in absentia Collegij rectoris.« Građa, 108.

⁴⁶ »Quae causa fuit, ut postmodum Adm. R. P. noster Ioannes Paulus Oliua declaraverit, in quantum concessa per Caesarem Maiestatem privilegia valitura sint in Ordine ad correctionem studiosorum exorbitantium et refroenandam Civium audaciam in vendicando sibi iure in nostros discipulos«. Građa, 108. Vanino, n. dj., 25.

žili su se svojim pravom i zabranili podjelu i upotrebu akademskih naslova, ali su se čuvali da dirnu u onaj dio Leopoldova privilegija koji su i sami smatrali najbitnijim tj. *podjelu imuniteta*. Njima je u krajnjoj liniji bilo također drago da se obuzda »drskost građana«.

Značenje Leopoldova privilegija za sudsku egzempciju još će se lakše shvatiti, istaknemo li da su isusovačke škole u XVII i XVIII st. imale golem broj đaka kojima redovnici vrlo često nisu mogli doći na kraj. Ta broj je đaka bio gotovo uvijek veći od 500!

Usprkos suprotnim nastojanjima Gradeca, Habsburgovci su i dalje, sve do 1746, priznavali vrijednost sudske egzempcije isusovačkih škola na Gradecu. Sve do Marije Terezije poštivali su i pravo rektora da sam predlaže vladaru suce ili suca koji će suditi njihovim đacima.⁴⁷

Prema tome, nitko ne može poricati izvanrednu važnost Leopoldova privilegija upravo u toj, za život zagrebačke akademije najvažnijoj tački. Isusovci ili, tačnije, njihove škole postaju »*corpus separatum*« na Gradecu i u takvom privilegiranom stanju ostaju sve do ukinuća reda g. 1773. Ima, dakle, dovoljno opravdanih razloga da se već na osnovi tog dijela privilegija smatra godina 1669. prekretnicom u životu zagrebačkoga filozofskog studija odnosno akademije. I to bez obzira na to što su se drugim odredbama u privilegiju oduprli general reda i provincijal i uspjeli spriječiti njihovo provođenje u život.

Naime, prema Milovčevu svjedočanstvu, generalu Pavlu Olivi najviše su smetali akademski naslovi, i zagrebačkim isusovcima nije zaista preostalo drugo nego da se odreknu tih titula. Ali, ne zauvijek. U XVII st., dok je još zabrana bila svježja, službeni historičari kolegija i škole upotrebljavaju za nju naziv gimnazija. Međutim, kako je sjećanje na neugodnu zabranu blijedilo, isusovačke škole, niže i više, počinju se – bez ikakvih promjena u nastavnim planovima – nazivati *licejem* ili *akademijom*.

Neki isusovački historičari upotrebljavaju termin akademija samo za visoke škole, dakle fakultete, dok drugi, i to većina, misle pod akademijom na sve škole.⁴⁸ Upada u oči činjenica da se filozofski tečaj, koji je počeo radom g. 1662, nije prije izdavanja Leopoldova privilegija nazivao akademijom već filozofskim studijem ili tečajem.⁴⁹ Tečaj je osnovan pri gimnaziji i zbog toga Milovec tvrdi da je njihova gimnazija dobila privilegije bečke akademije.⁵⁰

⁴⁷ Vanino, n. dj., 28, 29.

⁴⁸ Vidi Građa, 90, 94, 95, 99, 104, 105.

Isusovačko sveučilište nije u gotovo sto godina svoga postanka živjelo u nepromijenjenim formama, pa su se i termini odnosno titule koje su profesori nosili ponekad mijenjali. Neke su se časti povremeno gubile da bi se opet pojavile u novoj formi. Tako, npr., već u trećem deceniju XVIII st. posve nestaje naslov *decanus philosophiae*, koji se upotrebljavao za prefekta visokih škola. Iako sama terminologija nije bitna – jer promjene u nazivima ne mijenjaju karakter pojedinih časti – ipak je za shvaćanje onog vremena odlučna: dekansku su čast obično vršili isti ljudi koji su bili rektori akademije, pa se takvim povezivanjem očito već tada htjelo naglasiti da je među akademskim častima rektorat uz dekanstvo ili prefektura visokih škola najodličnija služba.

⁴⁹ Građa, 104.

⁵⁰ Građa, 105.

Leopoldov privilegij je za život zagrebačkih isusovačkih škola, nižih i viših, još u jednom pogledu značio važnu prekretnicu: *spomenute škole nisu više samo isusovačke*. Bez obzira na to da li se za njih upotrebljava naziv gimnazija, licej ili akademija, one su *carske* i *kraljevske*⁵¹ kako se izričito nazivaju u prvoj polovici XVIII stoljeća. Posve je razumljivo da su unutrašnja struktura, nastavni planovi i nastavni zbor ostali i dalje u rukama isusovaca, ali prema vani je to kraljevska i carska, a ne isusovačka škola. Taj je naslov zaštićivao gradečke škole i omogućavao im da bez ičijeg utjecaja razvijaju od osmog decenija XVII st. nesmetano svoju djelatnost. Habsburgovci su sve do sredine XVIII st. prepuštali isusovcima brigu oko škola i oni su sve do tog vremena zaista radili prema propisima studijskog reda iz kraja XVI stoljeća. Zbog toga se carska i kraljevska zaštita ogledala u tom razdoblju u tome što je vladar nastojao da se sudska egzempcija njegove škole poštuje. A to je, očito, bilo i isusovcima dovoljno.

Zagrebački filozofski fakultet nije se sa svoja tri predmeta – logika, fizika i metafizika (prve, druge i treće godine) – ni u čemu bitno razlikovao od ostalih fakulteta pri isusovačkim akademijama u austrijskoj provinciji. Osnova je »*philosophiae tripartitae*« Aristotel, tako da se čitav studij vrlo često i u Historiji kolegija naziva njegovim imenom. Uostalom, u sistemu visokoškolskog studija nisu ni isusovci uvodili nešto bitno novo, jer su njihova »*studia superiora*« ili »*scholae altiores*« odgovarale, kao i niže, po tipu studija starim pariškim ili oksfordskim kolegijima.⁵² A zatim, studijski red (*Ratio studiorum*) bio je jednak na katoličkim i protestantskim školama i univerzitetima. »*Ratio studiorum*« je još g. 1599. propisivao da se profesori ne smiju u bitnim stvarima udaljiti od Aristotela, bez obzira na to da li se njegovo mišljenje protivi općenitom uvjerenju ili »pravoj« nauci.⁵³ Strogo pridržavanje takva uzora dovelo je najzad isusovce u XVIII st. u sukob s državom koja je morala poduzeti nešto da zastarjele isusovačke škole modernizira.

Historija zagrebačkog kolegija daje iscrpne podatke o profesorima filozofskog fakulteta. Prema studijskom redu bilo je određeno da po mogućnosti jedan profesor vodi studente kroz čitav studij, što znači da su pojedinci predavali sva tri predmeta.⁵⁴ Takva odredba koja se, gledana s današnjeg stanovišta, čini neobičnom, imala je odgojnu svrhu kojoj je bio podređen i čitav studij. Ni na protestantskim ni na katoličkim sveučilištima nije se cilj nastave sastojao u tome da se nastavnici ili studenti udubljuju u naučne probleme. Stjecanje određene količine znanja trebalo je da prvenstveno posluži memoriji. Prema tome, kritičnost nije bila ni potrebna ni poželjna. Kako su svi nastavnici isusovci, oni su mnogo više mogli utjecati na mladež dugogodišnjim radom s njima nego što to mogu nastavnici danas. Zato se i priznaje isusovačkim

⁵¹ Građa, bilješke na str. 169, 173, 192, 249.

⁵² F. P a u l s e n, Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart I, Leipzig 1896, 413.

⁵³ N. dj., 420.

⁵⁴ Vanino, n. dj., 57–60, donosi popis profesora filozofije prema podacima iz Historije zagrebačkoga kolegija i po Katalogu reda i iz njega se doista može razabrati da se i na Gradecu u načelu poštivala odredba o trogodišnjoj nastavi jednog profesora.

školama znatan uspjeh u odgoju školske mladeži, jer su otkrile ono što je pedagoškim teoretičarima tek mnogo kasnije postalo jasno. A to je: da je školski rad to uspješniji što su tješnje povezana tri elementa školskog života: administrativni, nastavni i odgojni.⁵⁵

Kao što su u nižim i višim razredima gimnazije javni nastupi i predstave poticali čake na uzajamno natjecanje, tako su i javni oblici rada na takultetu – *disputacije* ili *javne obrane teza* – imale istu zadaću. U literaturi se taj »sistem raspravljanja« često osuđuje, najčešće zato što su disputacije bile vježbanje napamet naučena materijala, a među studente su, tobože, unosile nezdrav duh natjecanja o prvenstvo.⁵⁶ Cinjenica je, doduše, da je zapostavljanje kritičkog odnosa prema usvojenoj građi negativno utjecalo na stvaranje samostalnog mišljenja u čaka, ali ne valja zaboraviti da je usvajanje znanja i poznavanje određene materije preduvjet za svaki dalji umni posao. U svakom slučaju, nije dopušteno mjerilima današnjice ocjenjivati isusovačku školu i fakultete XVII i XVIII st., jer su oni u društvu koje je imalo tako malo pismenih ljudi dobro djelovale, a javni su nastupi osvajali građanstvo i pobuđivali divljenje. Isusovci su, posve prirodno, bili na uspjehe svojih čaka ponosni kao na svoje djelo. Utoliko više što je nastava na fakultetima i uopće organizacija visokog školstva u to vrijeme bila njihova, a ne državna stvar. Isusovci su sami uzdržavali svoje škole – i poslije osnutka različitih fakulteta, dakle sve do ukinuća reda g. 1773. – s pomoću zaklada, darovnica i legata, a korist je od njihova školskog rada imalo cijelo društvo.

Upravo ta materijalna strana ili, tačnije, nedostatak materijalnih sredstava bio je vrlo često uzrokom da i dobri studenti nisu mogli u javnim disputacijama braniti svoje teze. Naime, teze su se branile i privatno, bez štampanja, ali je svaki dobar slušač želio vidjeti svoju tezu štampanu. Zato se moralo naći mecenu, odličnika koji će platiti troškove štampanja. Ne jednom je historičar kolegija morao u XVIII st. zabilježiti da su filozofi imali čitave godine samo svoje privatne ili zatvorene, interne sedmične i mjesečne rasprave (*concertationes*), jer se nije našao mecena. Tako je, npr., g. 1741. filozofija imala preko 100 slušača, ali su oni uzalud potkraj godine čekali da se kakav mecena pojavi.⁵⁷

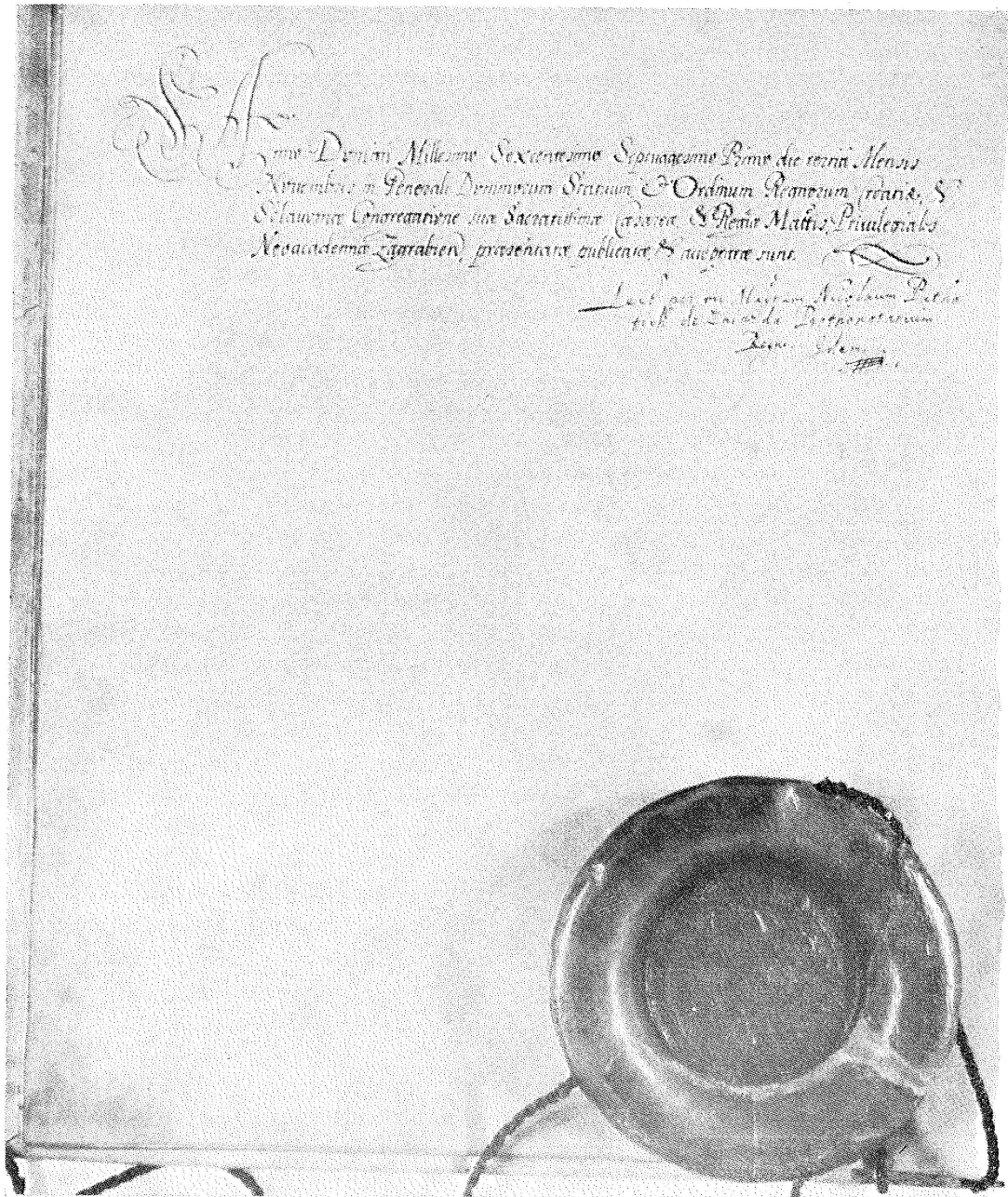
Oblik raspravljanja određen je studijskim redom iz g. 1599. Diskusiju vode dvojica – *defendent* i *opugnant* – tj. onaj koji brani i onaj koji protudokazima napada postavljenu tezu.⁵⁸ Student odabire tezu iz građe koju sluša dotične godine, a može javno raspravljati na svršetku studija, tj. poslije tri godine, pa tada brani tezu iz »čitave filozofije« (*universa philosophia*). Teze su obično iznosile nekoliko strana štampana teksta –

⁵⁵ Schmidt, n. dj., 131.

⁵⁶ N. dj., 126.

⁵⁷ Građa, 265.

⁵⁸ Vanino, n. dj., 13. Vanino je za primjer donio teze Adama Mikulića iz g. 1758 (62–64), zatim *Assertiones ex universa Philosophia* koje je g. 1771. branio Šibenčanin Franjo Supanić (slušač druge godine filozofije u tečaju Franje Volkovića, redovnog profesora filozofije; 65–74) i teze Riječanina Josipa Marpurga iz g. 1685 (75–76). Na primjeru teza Adama Mikulića prikazuje jednu takvu borbu (pugna) o »prvom Newtonovu pravilu« iz g. 1753 (32 a-c).

ZAPIS NA DIPLOMI LEOPOLDA I. O NJEZINU PRIHVAĆANJU NA SJEDNICI HRVATSKOG SABORA 3. STUDENOGA 1671.

ponekad samo jedan list – pa je to bio razlog da su im naslovne strane bile naročito lijepo ukrašene. U Historiji zagrebačkoga kolegija takve se štampane teze obično zovu emblema, imago, scalprum ili icon, i to zato što je naslovna strana nosila ime sveca, zaštitnika ili neku drugu sliku koju je kandidat odabrao. Prva poznata štampana teza Riječanina Ivana Josipa Marpurga, koji je g. 1685. posvetio svoju tezu »in clytis Carnioliae statibus«, imala je na prvoj strani lik vladara.⁵⁹ Iste godine štampa svoje uvodne teze (theses proëmiales) iz logike Wolffgangus Vincentius Kukuljević i posvećuje ih grofu Adamu Zrinskom, svome meceni.

Međutim, bilješka kolegijskog historičara za g. 1685. o javnim obranama teza pokazuje kakav je bio odnos između profesora i kandidata koji su pristupali javnim disputacijama. Naime, kroničar tvrdi da je te godine filozofski kurs svečano završio o. Ivan Patačić i to tako da je imao tri javne rasprave iz čitave filozofije: najprije je branio svoje teze Franjo Pogledić i posvetio ih Adamu Zrinskom; drugi defendent je štampao tezu »in libello« – to je bio Turopoljac Toma Ivančić, koji je kao svoga mecenu uspio dobiti podžupana varaždinske županije Ivana Šoršu, a treći je naprijed spomenuti Riječanin Josip Marpurg.⁶⁰ Sva su trojica bili studenti ili slušači Patačićeva kursa, pa je njihov uspjeh bio u isto vrijeme i uspjeh njihova profesora. Oni su zato u svojim štampanim tezama obvezatno navodili i ime profesora kod kojega su svršili studij, a tako su radili i svi kasniji kandidati.

Broj je kandidata koji su pristupali javnim obranama bio različit. Do g. 1694. nisu uopće zabilježene javne disputacije, ali se zatim odjednom javlja mnogo kandidata. God. 1694. su od 29 metafizika petorica branila čitavu filozofiju, a iduće je godine od 16 svršenih studenata nastupilo 8. Zanimljivo je zabilježiti imena mecena: kardinal Kolonić, zagrebački biskup i čitav Kaptol, zagrebački prepozit, križevački kapetan Ladislav Patačić iz Zajezde i protonotar Juraj Plemić.⁶¹ Pošto se ponovo nekoliko godina ne čuje ništa o javnim obranama, opet je g. 1706. priređena prava svečanost pred provincijalom i franjevcima koji su došli na Gradec. Pred njima je uvodne teze iz logike branio »plemenit mladić Paravigić«, a franjevci su došli zato da mu »opugniraju«.⁶² Prema priznanju kolegijskog historičara, velik je požar g. 1706. uništio Paravigićeve teze kao i mnoge druge koje su bile pohranjene u isusovačkoj zgradi. I idućih je godina broj javnih disputacija bio relativno malen, jer su očito nedostajala novčana sredstva. Zato nas ne iznenađuje da su s knjigom »Geographiae veteris et novae synopsis«⁶³ ništa manje nego četvo-

⁵⁹ Vidi opširan opis Marpurgove embleme kod Vanina, n. dj., 14.

⁶⁰ »P. Joannes Patačić philosophico cursui [. . .] finem imposuit solemniter. Subindeque ternas habuit publicas et celebriores disputationes ex Universa Philosophia [. . .]« Grada, 119.

⁶¹ Grada, 129.

⁶² Grada, 147.

⁶³ »Veteris et novae geographiae compendiosa congeries seu compendiosa expositio geographica Europae, Asiae, Africae, Americaeque typo data, dum in almo caesareo Societatis Jesu Gymnasio Zagrabiensi . . . Theses ex universa philosophia defenderet eruditus ac perdoctus dominus Andreas Svehar Croata Petriniensis. Praeside: R. P. Jacobo Peiaczevich e Soc. Jesu AA. LL. et philosophiae professore. Zagrabiae . . . 1714.«

rica kandidata branila svoje teze. Svi su pripadali studiju Jakoba Pejačevića, tada profesora metafizike. Iz dva sačuvana izdanja saznajemo i imena dvojice kandidata: to je Andrija Švehar, »Croata Petriniensis«, i Petar Sečen, »Croata Severinensis«. ⁶⁴ Pitanje se bogatih mecena nije, na žalost, poboljšalo ni idućih godina, iako je kandidata bilo uvijek i previše. Historičar kolegija naročito hvali uvodne teze iz logike koje su g. 1724. za profesora Luke Bakranina držala braća Baltazar i Adam Križanić, rodom Karlovčani. Teze, kojima na žalost ne znamo teme, posvetili su zagrebačkom biskupu. ⁶⁵ Oba su brata bila neobično vrijedna, jer su iduće g. 1725, uz knjigu Franje Wagnera »Mensis chronologicus seu universa Chronologia«, štampali ponovo svoje »Assertiones ex universa physica generali«, koje su bile podloga za javnu disputaciju od 28. VIII 1725. ⁶⁶ Štaviše, oni nisu ni posljednje godine studija htjeli izostati od javnih nastupa. Baltazar je u međuvremenu postao kostajnički zastavnik, ali je ipak branio zajedno s bratom teze iz čitave filozofije. Te posljednje teze braća posvećuju ostrogonskom nadbiskupu Emeriku Eszterhazyju. ⁶⁷ Kroničar s ponosom ističe da su uz braću branila te godine teze iz čitave filozofije čak osmorica kandidata, što je i za prilike zagrebačke filozofije bilo mnogo.

Što se više gradečka akademija izgrađivala, sve su više na njoj učestale javne disputacije. To se može reći osobito za sredinu XVIII stoljeća. Broj štampanih assertiones s emblemom ili uz štampanu knjigu postajao je također sve veći. Na žalost, nisu poznate teme teza trojice svršenih filozofa (metafizika) koji su 1754. g. branili teze i kod javnog raspravljanja dijelili knjižice. Jedan je među slušatelje podijelio knjižicu pod naslovom »Byzantina historia«, drugi »Banorum Croatiae series«, a treći »Maximiliani Fredro monita Politico-moralia«. ⁶⁸

Već je odavno u literaturi konstatirano da je moderna filozofija snažno utjecala na isusovačke škole, osobito u XVIII st., i da su »valovi moderne filozofije dopirali i do Zagreba«. ⁶⁹ Još prije nego što je kroničar kolegija zabilježio vijest da se na fakultetu raspravljalo i o modernoj filozofiji (philosophia hodierna; 1753) ⁷⁰ nalazimo zabilježeno da su se g. 1746. vodili oštri »ratovi« oko Aristotela, ali da su na programu disputacija bili i *D e s c a r t e s* i *G a s s e n d i* kao i drugi mnogi »mehanici«. ⁷¹ Zanimljivo je da su zagrebački filozofi imali tada na programu upravo Gassendija (1592–1655) i Descartesa (1596–1650), koji su inače bili žestoki protivnici. No, dok o sadržaju njihovih teza ne znamo

⁶⁴ Građa, 169.

⁶⁵ Tada je biskup bio Juraj Branjug (1723–47). Građa, 188.

⁶⁶ Građa, 192.

⁶⁷ Građa, 193.

⁶⁸ Građa, 250.

⁶⁹ Vanino, n. dj., 7.

⁷⁰ »Philosophiae hodiernae placita propugnarunt decem magna cum profectus tum ipsius etiam amoenioris philosophiae seu ad auditorem seu ad moecenates Excellentissimos commendatione«. Građa, 248.

⁷¹ »[...] exarserunt item acres quot mensibus de Aristotele pugnae, inter quas et Cartesius, Gassendus alique non pauci ex mechanicis in quaestionem venere«. Građa, 233.

ništa, sačuvala se štampana teza Adama Mikulića (*assertiones ex universa philosophia*), uz koju je priložio i djelo svoga profesora fizike Kazimira Bedekovića pod naslovom »*Exercitatio philosophica in ... Newtoni regulam*«. ⁷² Da je Newton i dalje ostao na programu zagrebačkih filozofa u drugoj godini, pokazuje ponovo tekst Historije kolegija za g. 1768. Tada je profesor Ivan Stipanović zamjenjivao profesora matematike i tumačio tako uspješno Newtonovu nauku da je bilo, kako kroničar kaže, mnogo kandidata koji su htjeli javno raspravljati o tezama iz diela toga »prvaka filozofa« (*philosophorum princeps*). Ali, ni tada nije bilo mecene koji bi platio štampanje teza ⁷³ – pojava, koja u posljednjim godinama isusovačke filozofije nije bila ništa neobična.

Zagreb se, iako je bio najvažnije crkveno središte u Slavoniji, nije mogao pohvaliti s takvim nižim i višim školama kakve je od početka XVII st. imao susjedni Gradec. Na Kaptolu je, doduše, biskup Juraj Drašković, kako smo vidjeli, osnovao seminar, a u XVII st. radila je ondje neko vrijeme i niža škola, ali do fakultetske nastave zagrebačko naselje nije nikada došlo. Kad su se nastojanja Kaptola da privuče isusovce u svoju sredinu izjalovila, zagrebački biskupi su počeli ostvarivati ideju o nastavi teologije na isusovačkom kolegiju. Misao je provedena u djelo za biskupa Franje Ergeljskog (1628–37). On je predlagao generalu isusovačkog reda da se u zagrebačkom kolegiju osnuje stolica za *moralnu bogosloviju*. Kad se biskup s takvim prijedlogom obratio na generala Mucija Viteleschija, nije od njega dobio neposredan odgovor. Iz pisma što ga general piše provincijalu razabire se neko oklijevanje. On upozorava provincijala da red »ne smije primiti nikakve dotacije kojom bi bio obavezan da dâ propovjednike ili ispovjednike ili lektora teologije« i zato neka »prihvati ponuđenu zakladu tako da odatle ne bude kolegiju zagrebačkom nikakve obaveze«, ali će on ipak rektoru zagrebačkoga kolegija zapovijediti da ispuni biskupovu želju. ⁷⁴ General se javno zahvalio biskupu za dar od 1000 florena i odredio da se novac priključi svoti za povećanje fundacije, »miraza«, odnosno godišnjeg prihoda. ⁷⁵ Prema tome, general reda očito nije zbog propisa isusovačkog reda mogao priznati stvarnu namjenu biskupove zaklade, iako je mjesec dana kasnije pisao provincijalu »da se moralka predaje u zagrebačkom kolegiju *ex caritate* po običaju reda«. ⁷⁶

I Milovec je u Historiji kolegija zabilježio nekoliko riječi o osnutku prve katedre iz teologije u kolegiju. On tvrdi da je već g. 1632. biskup zamolio provincijala »da u Zagreb pošalje profesora moralke« ⁷⁷ i da je tai iduće godine i poslan, jer Milovec nalazi njegovo ime u kolegijском katalogu. Doista u katalogu stoji zapisano ime Grgura Fötscha kao »*primus casuum professor*«. ⁷⁸ Vanino pretpostavlja da spomenuti profesor nije tada došao u Zagreb, s obzirom na to da se Milovec služio

⁷² Građa, 257.

⁷³ Građa, 277.

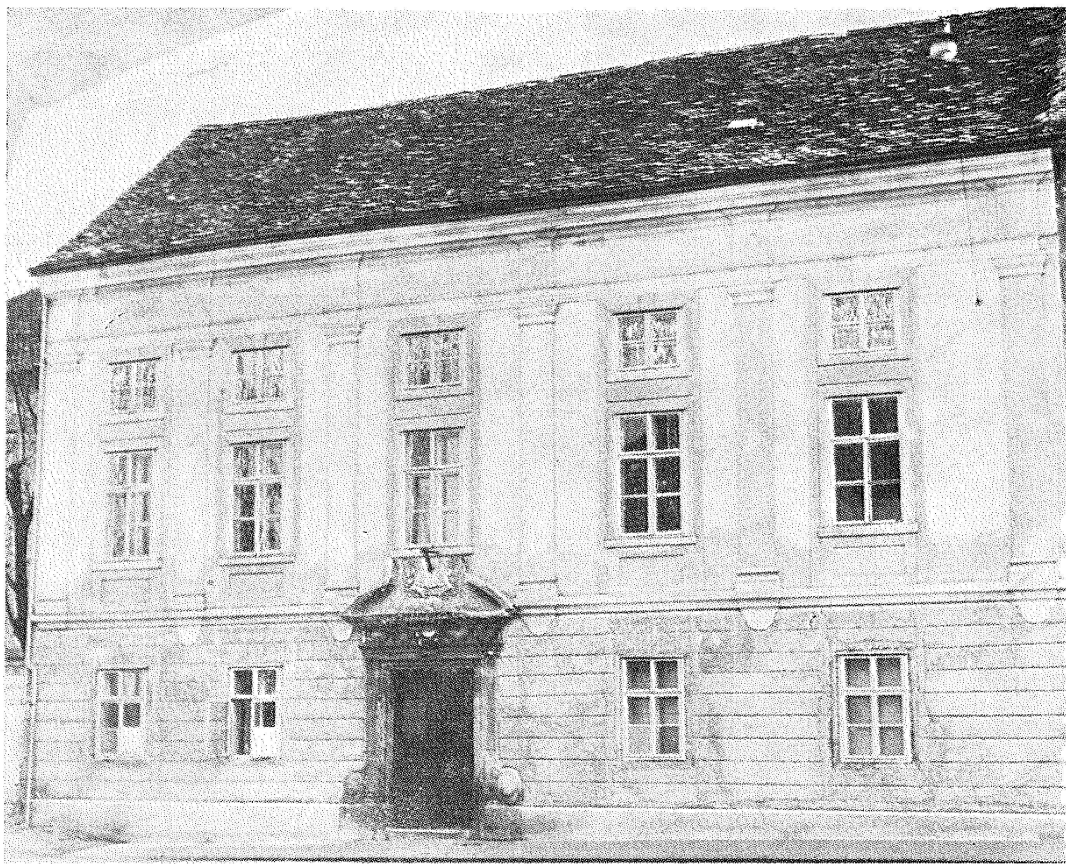
⁷⁴ Vanino, n. dj., 37.

⁷⁵ N. dj., 79.

⁷⁶ N. dj., 37.

⁷⁷ »ut professorem theologiae moralis Zagrabiam destinaret [...]« Građa, 56.

⁷⁸ Građa, 56.

PROČELJE ZGRADE NA KATARINSKOM TRGU U ZAGREBU U KOJOJ SE NALAZILA
ISUSOVAČKA AKADEMIJA

Katalogom u kojemu su bili zabilježeni i takvi nastavnici koji nikada nisu stigli do Zagreba.⁷⁹ No, čini se da ne bismo u sumnji smjeli ići tako daleko. Naime, jedno je sigurno: teološki studij dobiva u XVII st., od prvog početka *privatni karakter*, jer moralka ili *theologia moralis* i nije drugo nego *priprema župnika*. Za nju se, prema tome, pripremaju samo duhovna lica i tečaj nema javni karakter u onom smislu u kojem je imala filozofija od samog početka. Zato nam se čini razumljivim nemar kolegijskog historičara prema tom predmetu. Milovec jednostavno konstatira da je profesor moralke došao. Kako su za XVII st. vrlo rijetki popisi studenata, to ni s pomoću njih ne možemo saznati nešto više o tečaju moralne teologije. Ipak, katalozi bilježe za svaku godinu profesora »casuum« – štaviše, ubilježene su promjene nastavnika i u jednoj godini⁸⁰ – i nema razloga da im ne vjerujemo.

Tečaj moralke dobiva naziv »casus« – »slučaj«, po svojoj osnovnoj metodi: rješavanje pojedinih »slučajeva« u obliku disputacija koje su se održavale svake subote.

⁷⁹ Vanino, n. dj., 38.

⁸⁰ Na primjer promjena na katedri g. 1637. Grada, 58.

Zadržavajući u početku privatni karakter, tečaj moralke ne nailazi na pažnju kolegijuskog historičara. Zbog toga nije ni danas poznato da li se tečaj i u zagrebačkom kolegiju održavao prema propisima Ratio studiorum. Naime, studijski je red propisivao četvorogodišnji studij: dvije godine o »sakramentima, cenzurama i dužnostima pojedinih ljudskih staleža«, a dvije godine o »dekalogu«. Za svako dvogodište bio je određen posebni profesor.⁸¹ Tek iz poneke vijesti, zabilježene u Historiji, kao npr. one iz g. 1702, doznajemo da se moralna teologija u Zagrebu predavala prije i poslije podne.⁸² Slušači su se toga tečaja nazivali »casisti« i, budući da nisu imali javne nastupe, ništa se detaljnije ne zna o njihovom radu. Vanino, koji je o teološkoj nastavi u Zagrebu pisao prije nego što je Fancev izdao građu za školski rad kolegija, radio je i po drugim izvorima (osim Historije), ali uza sve to se morao zadovoljiti vrlo skromnim rezultatima. Tako je za čitavo XVII i prvu polovicu XVIII st. mogao ponekad saznati samo broj slušača. Njihov se broj kretao ponajviše oko 20, ali je on izračunan približno prema broju duhovnih lica na akademiji.⁸³ Broj se bogoslova nešto povećao tek g. 1727. kad se počelo predavati kanonsko pravo.

Prema Vaninovim pretpostavkama, slušači su zagrebačke teologije, pošto su svršili studij, služili većinom u zagrebačkoj dijecezi. Posluživši se vizitacijama zagrebačkog arhiđakonata iz kraja XVII st. Vanino je donio podatke o svećenstvu koji su vrlo zanimljivi, jer pokazuju da je veći dio teologa studirao kod kuće. Od 43 župnika i 4 kapelana »18 je učilo bogosloviju u tuđini (u Beču, Bologni i Grazu), dvojica su naučila moralku privatno, a ostalih je 26 slušalo moralku u Zagrebu [...]«.⁸⁴

U doba kad se proširivala naučna i nastavna osnova na gimnazijama i sveučilištima u ostaloj Evropi nije ni teologija u Zagrebu mogla ostati na razini privatnog tečaja. Zbog toga se na početku XVIII st. počelo pomišljati na uvođenje bar nekih teoloških predmeta. Kako je teret školstva ležao tada još uvijek na privatnim licima, našao se među hrvatskim velikašima opet jedan zaslužan muž – bio je to protonotar kraljevstva Juraj Plemić – koji je u svojoj oporuci odredio posebnu zakladu »*pro docendis altioribus scholis, nominatim sanctis canonibus*«. ⁸⁵ Do ostvarenja je Plemićeve želje došlo tek g. 1727. Tada se njegova udovica s pomoću isusovaca izvukla iz duga i isplatila zagrebačkom kolegiju muževljevu zakladu (6.050 florena u novcu i ostatak do 9.000 florena u nekretninama). Još uvijek nezainteresiran za teološki studij, kolegijски kroničar javlja da je godina 1727. »*prva godina kako se počelo predavati jus Pontificum*«. ⁸⁶

Sve do ukinuća reda ostaje nam, kao i kod kazuistike, potpuno nepoznat sistem nastave iz kanonskog prava, a još smo manje upućeni u nastavne programe. Broj slušača obično se donosi zajedno s brojem slušača

⁸¹ Vanino, n. dj., 39.

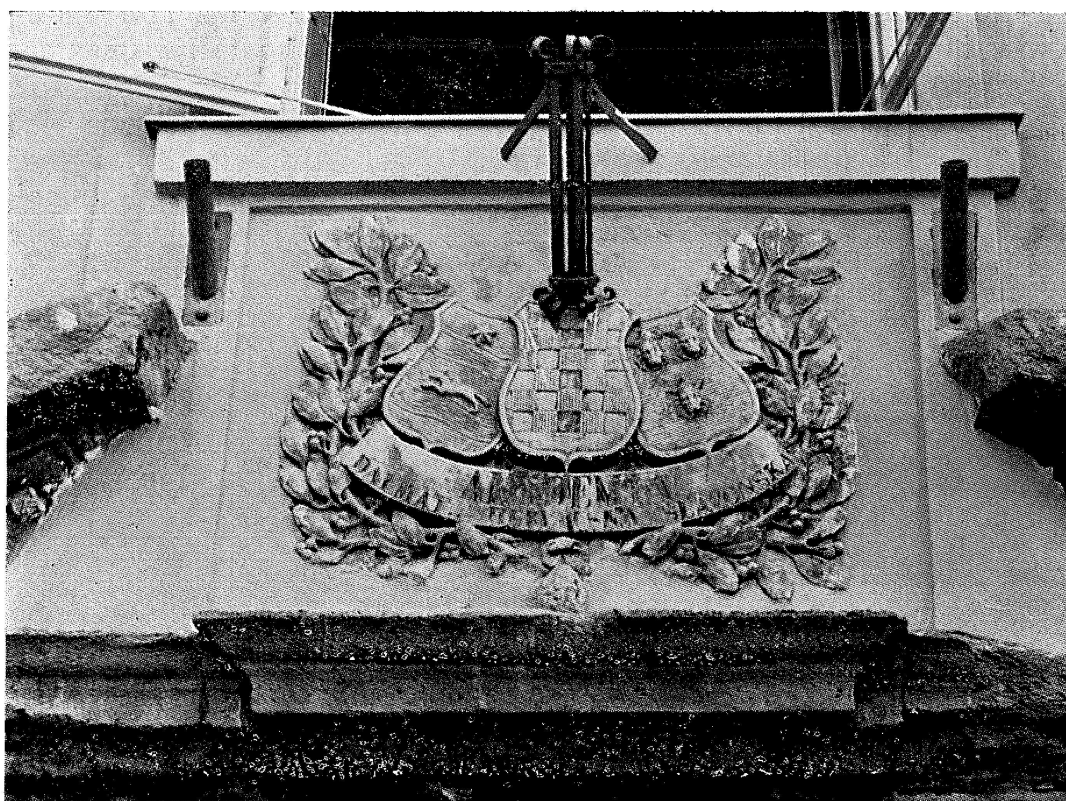
⁸² Građa, 139.

⁸³ Vanino, n. dj., 40.

⁸⁴ N. dj., 41.

⁸⁵ N. dj., 44.

⁸⁶ »in quo (sc. gymnasio nostro) hoc primum anno jus Pontificum legi ceptum est«. Građa, 157.

DETALJ PROCELJA NAD ULAZNIM VRATIMA ZGRADE NA KATARINSKOM TRGU
S GRBOVIMA TROJEDNICE I NATPISOM AKADEMIJE

kazuistike tako da jedva nešto malo saznajemo o javnim raspravama. Naime, Andrija Brigljević, koji je za g. 1750. službeni kolegijski historičar, bilježi da je profesor kanonskog prava imao g. 1750. marljive slušače i da je jedan od njih, koji je već bio svećenik, s osobitom pohvalom branio četvrtu knjigu Dekretalija. Iduće je godine također jedan slušač nastupio na javnoj disputaciji.⁸⁷

Razmjerno kasno, tj. g. 1746–47, proširen je teološki studij novim katedrama ili predmetima. Sredstva su za njihovo uvođenje namaknuta iz zaklade koju je za tu svrhu osnovao zagrebački kanonik Toma Augustić ostavivši zagrebačkom kolegiju 15.000 florena. Od tih su se sredstava trebala izdržavati dva profesora i to jedan za *dogmatičko-skolastičku teologiju*, a drugi za *kontroverzistiku* (*studium controversisticum*).⁸⁸ Novost taj put javlja ipak nešto opsežnije kolegijski historičar. »Academia nostra hoc primum anno [. . .] de Deo et rebus divinis disputavit, simulque controversas fidei et religionis quaestiones dissolvit.«⁸⁹

⁸⁷ Građa, 241.

⁸⁸ Građa, 233.

⁸⁹ Građa, 233.

To su najzad bili teološki predmeti na kojima su se, kao i na filozofiji, već prvih godina vodile žestoke rasprave i disputacije (pugnae, kako ih naziva kolegijski historičar).⁹⁰ O samoj nastavi, na žalost, nije opet mnogo poznato, ali se Vanino⁹¹ u prikazu teološke nastave s pravom, čini se, poziva na Ratio studiorum koji detaljno propisuje čitav studij. Kao što je u filozofiji osnova bio Aristotel, tako je to u spekulativnoj teologiji bio Toma Akvinski. »Gradivo naučne osnove jest Summa theologica iz Tome koja se ima obraditi u 4 godine«. Profesorima je dopušteno slobodno tumačiti Tomu, pa štaviše, »ako bi gdjevoja inače slobodna teza [...] bila veoma nepoćudna, onda neka se članovi reda mira radi prilagode onima, kod kojih prebivaju (Reg. 6)«. ⁹² U toj se odredbi isusovačkoga školskog reda u svakom slučaju odražavala sposobnost reda da se prilagodi sredini u kojoj živi.

Iz popisa kolegijskih profesora može se razabrati da su spekulativnu teologiju predavala po dva profesora, no dužina studija nije potpuno poznata. Prema podacima Historije i nekim drugim izvorima, Vanino naslućuje da je studij trajao 4 godine.⁹³

Tek što je uveden novi studij, počinju na njemu i javne disputacije koje se izvode pred javnošću gotovo svake godine. Već g. 1749. nastupaju šestorica s emblemima i knjigama. Tada je bilo čak šest mecena!⁹⁴ Čini se da su od kandidata najbolje prošla ona dvojica koja su kao mecene odabrala »inlytos status et ordines«, jer su im članovi sabora omogućili da štampaju 300 knjižica djelca »Manuale Iuris-peritorum Hungariae«. Jedan od kandidata bio je »reverendus, eruditus ac perdoctus D. Nicolaus Markešić Croata Carlostadiensis, SS Theolog. in IV ann. auditor dioec. Zagrab.«⁹⁵

Sredinom XVIII st. imaju zagrebački fakulteti najviše slušača, pa i »Divus Thomas« ima 67 studenata.⁹⁶ Te su godine 2 »tomista« treće godine štampala ponovo knjige, dok su 4 iz posljednje godine studija (četvrte) branila teze iz »universae doctrinae Doctoris Angelici«. Zanimljivo je da je prvi od te dvojice podijelio među slušatelje knjižicu o Andriji II Arpadoviću – »Assertor libertatis Hungariae, Croatiae etc. Andreas Rex Hierosolymitanus«. God. 1751. nastupio je student druge godine Matija Maričić, a njemu je »opugnirao« kanonik Malenić.⁹⁷ Kroničar akademije upozorava da su g. 1753. assertiones nekih kandidata iz skolastičke i dogmatske teologije bile napisane i štampane »nova methodo«. »Scientia de divinis rebus« dala je g. 1754. također dva zanimljiva kandidata. Oba su štampala teze iz predmeta koji je predavao prof. A. Werntle: jedan njegovo djelo »Controversiae, quae inter Grae-

⁹⁰ Građa, 234.

⁹¹ Vanino, n. dj., 46 i d.

⁹² N. dj., 47.

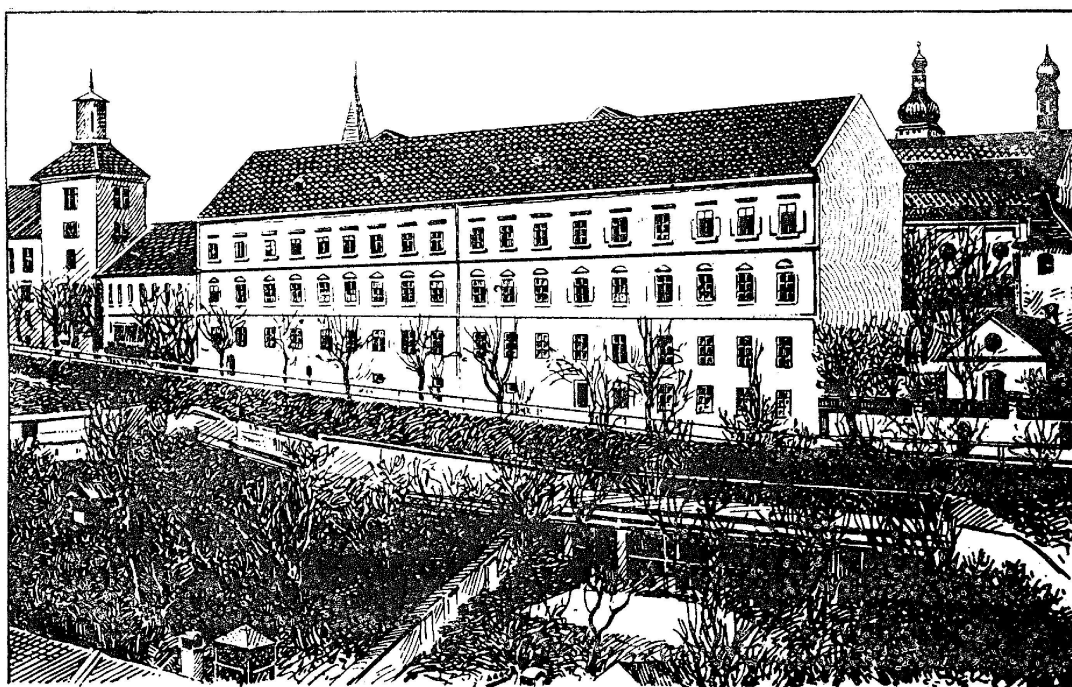
⁹³ N. dj., 48, 49.

⁹⁴ Građa, 237.

⁹⁵ Građa, 237, bilj. 1.

⁹⁶ Građa, 240.

⁹⁷ Građa, 242.

ZAGELJE AKADEMIJINE ZGRADE NA DANASNJEM STROSSMAYEROVU SETALIŠTU (G. 1874)

cam et Latinam ecclesiam agitantur«, a drugi »Institutiones de legibus«, također iz predavanja toga profesora.⁹⁸ Sličnom se temom predstavlja javnosti g. 1763. Andrija Novosel, »Croata Ivaniczensis«, slušač treće godine, koji je štampao djelo Ivana Šimunića »Brevis notitia schismatis Graeci et Controversiarum orientalium...«⁹⁹ I posljednje godine rada zagrebačke akademije jedan »tomista«, braneći teze »Domini Thomae«, podijelio je među slušatelje »Acta et scripta S. Theophili et Minucii Felicis«.¹⁰⁰ Međutim, program je javnih disputacija, kao i kod filozofa, bio ponekad vrlo opsežan, jer je kandidat pripremio teze iz »čitave teologije«. Tako se za neke kandidate kaže da su rješavali »quaestiones ex Historia ecclesiastica, Theologia critica, Biblica et Polemica«.¹⁰¹ Broj kandidata koji su javno nastupali bio je bez sumnje veći od broja u kolegijских povjesničara koji posljednje godine rada fakulteta bilježe vrlo oskudne vijesti.

Sve do g. 1771. zagrebačka teologija ne proširuje studij uvođenjem novih predmeta, iako je pritisak državne vlasti u tom pravcu postajao teži. Tek tada, tj. 1771, uvode se grčki i hebrejski jezik kao novi predmeti. Slušalo ih je 37 studenata.¹⁰²

⁹⁸ Građa, 249.

⁹⁹ Građa, 271.

¹⁰⁰ Građa, 283.

¹⁰¹ Građa, 256.

¹⁰² Građa, 282.

Studij filozofije i teologije mijenja u XVIII st. postepeno svoju strukturu, premda u Historiji zagrebačkog kolegija nema o tome sačuvanih podataka. Na filozofiji i na teološkom fakultetu pojavljuju se novi predmeti, o kojima zbog pomanjkanja drugih podataka saznajemo tek iz kataloga. Zato je vrlo zanimljivo prikazati nastavnički zbor u času kad se ukida red i kad gimnazija i kraljevska akademija prelaze u druge ruke. God. 1773. popisani su ovi nastavnici: A. Blašković, prof. »sacrae scripturae«, A. Kukec, prof. matematike, A. Pauchner, prof. kanonskoga prava, F. Ks. Volković, prof. moralne teologije, F. Ks. Zemerer, prof. principista, I. Šimunović, prof. teologije, I. Stipanović, geometar, I. Vitković, prof. logike i metafizike, kolegijski historičar J. Mikoci, prof. opće i posebne fizike i »philosophiae morum«, te M. Sabolović, prof.

TABELA I

(približan broj studenata na filozofiji i teologiji)

Godina	logika	fizika	metafizika	teologija
1662	50	—	—	—
1669	50	—	29	—
1691	—	—	16	—
1699	—	—	33	—
1721	—	—	—	36 m., can. 36
1727	—	—	114	— 36
1729	46	46	44	— 52 can.
1732	—	—	—	— 45 can.
1741	45	33	31	64 can. + m.
1745	—	—	150	70
1750	—	—	143	67 (Tom.)
1752	—	—	118	37 m. + 36 t. sc.
1757	—	—	102	148
1759	—	—	116	64 m. + 46 t. sc.
1760	63	51	—	53 m. + 47 t. sp.
1761	—	—	preko 100	48 m. + 41 t. sp.
1763	—	—	—	59 m. + 46 t. sp.
1764	l. + met. 61, fiz. 44		—	60 m. + 55 t. sp.
1768	—	—	86	46 m. + 41 t. sp.
1769	l. + met. 82, fiz. 49		—	27 m. + 47 t. sp.
1771	l. + met. = 63; fiz. 32		—	34 m. + 36 t. sp.
1772	l. + met. = —; fiz. 72		—	— 116 t. sp.

TABELA II

Godina	filozofija	teologija	Godina	filozofija	teologija
1731	109	64	1764	105	115
1745	150	70	1768	86	87
1752	118	73	1769	131	74
1757	102	148	1771	95	70
1759	116	110	1772	72	116

TABELA III

(odnos između broja gimnazijalaca i studenata)

Godina	gimnazijalci	studenati	Godina	gimnazijalci	studenati
1725	415	146	1756	o. 400	248
1727	434	114 fil.	1757	369	250
1728	451	183	1758	320	253
1729	426	198	1759	320	226
1730	440	174	1760	285	214
1731	408	173	1761	298	o. 200
1732	385	158	1762	340	188
1733	416	148	1763	470	120
1734	407	200	1764	374	o. 230
1735	457	163	1766	405	230
1747	o. 400	210	1767	347	148
1750	380	210	1768	333	173
1751	412	194	1769	346	205
1752	362	181	1770	342	217
1753	384	247	1771	304	202
1754	385	246	1772	335	188
1755	357	280			

teologije. Pored ovih nastavnika bili su u zboru još magistri i profesori gimnazije i 9 pomoćnika, tako da je kolegij imao svega 35 lica.¹⁰³ Katalog reda za g. 1772. još je potpuniji od popisa osoba na Gradecu g. 1773, jer je potonji bio sastavljen vjerojatno u doba kad su već neki nastavnici napustili Gradec. Iz provincijskog kataloga se može razabrati da je A. Kukec predavao grčki i hebrejski, a da je F. Ks. Volković, uz predmet »sacra eloquentia«, predavao i povijest crkve (historia ecclesiae). I. Sopot predaje g. 1772, uz moralnu teologiju, još i kontroverzistiku o kojoj u službenom popisu iz g. 1773. nema ni riječi. Gotovo svi nastavnici imaju još i neka druga zaduženja: oni su predstojnici škola, crkava i bolnica, stoje na čelu đачkih kongregacija, vode seminar i biblioteku, vrše ispo- vjedničku dužnost, vode zbor i savjetnici su nekih odličnika. Čitav kole- gij ima g. 1773. samo jednog misionara za zagrebačku dijecezu, koji vodi i duhovne vježbe.¹⁰⁴ Prema tome, i popis nastavnog osoblja poka- zuje kako je najvažnija dužnost reda na Gradecu bila upravo nastava, kojoj je sve do ukinuća reda bio podređen sav drugi posao.

Dok je nastavno osoblje na gimnaziji i fakultetima moguće upo- znati prema službenim popisima, mnogo je teže doći do podataka o broju studenata.

Statistički podaci o broju studenata na filozofskom i teolo- škom fakultetu vrlo su rijetki i tek od druge polovice XVIII st. sazna- jemo za neke godine broj slušača na pojedinom predmetu.

S obzirom na to da gradečka akademija nije imala pravo podjelji- vati akademske titule, broj se slušača općenito čini dosta velik (vidi tab. I). Inače je za broj studenata karakteristična pojava koju smo utvr- dili i u XVII st. za đake gimnazije – naime, neprestane promjene. Čini se da broj predmeta na fakultetima nije pri tim promjenama igrao su- više veliku ulogu, iako se njegov utjecaj, dakako, ne može negirati. Kad se, npr., g. 1746. osniva na teologiji novi predmet, sveukupni se broj slušača penje, doduše, idućih godina na više od 200, ali je 200 studenata bilo i g. 1734. Ipak, gledamo li na statističke podatke o broju studenata u dugom vremenskom razmaku, dakle za čitavo stoljeće, možemo zaklju- čiti da je broj studenata bio u stalnom porastu.

Dok se na temelju Historije zagrebačkog kolegija ne mogu ustano- viti podaci o broju đaka u pojedinim gimnazijskim odjelima, za studente filozofskog i teološkog fakulteta ima ipak dosta poučnih podataka. Ta- bela II, doduše, dosta je oskudna podacima o broju studenata – nema ih uopće za XVII stoljeće – no uza sve to daje mogućnost da se donesu neki čvršći zaključci. Vrlo zanimljive i ne baš uvijek razumljive pro- mjene u broju studenata na istom fakultetu pokazuje tab. I. Iz nje, na primjer, saznajemo, da je g. 1768.¹⁰⁵ broj slušača na filozofiji bio ne- obično malen. Ako pratimo Historiju kolegija za tu godinu, naći ćemo u njoj podatak o bolesti profesora fizike, zbog čega druga godina studija nije bila uopće upisana. Međutim, iako se i iduće godine studij logike

¹⁰³ Građa, 286–7.

¹⁰⁴ Građa, 283.

¹⁰⁵ Građa, 272.

spaja s metafizikom i oba predmeta predaje A. Pilippen, slušača ima u tom spojenom predmetu toliko koliko g. 1768. čitava filozofija!¹⁰⁶ Opću i posebnu fiziku predaje g. 1769. F. Ks. Volković koji ima 49 slušača. Sve do ukinuća reda isusovci, vjerojatno zbog pomanjkanja nastavnika, spajaju prvu i treću godinu studija (logiku i metafiziku), ali broj slušača nije mnogo veći (1769. ih ima 82, a 1771. 63). Teško je vjerovati da su »disciplinae philosophicae« imale g. 1772. samo 72 slušača.

Pošto smo upoznali broj studenata, ostaje nam da ispitamo u kakvom su brojčanom odnosu gimnazijalci prema studentima (vidi tab. III). Podaci koje možemo uspoređivati počinju tek u trećem deceniju XVIII st. i imaju kao i svi dosadašnji relativnu vrijednost. Iako neka zakonitost ili uzajamna ovisnost ne postoji, ipak se može konstatirati da broj gimnazijalaca u drugoj polovici stoljeća postepeno pada. Izuzevši g. 1756, 1763. i 1766, broj gimnazijskih đaka ne dostiže u to vrijeme 400, dok se do sredine stoljeća (s izuzetkom g. 1732. kad je gimnazija imala 385 đaka) kretao iznad 400. Slično je, ali u obrnutom razmjeru, s brojem studenata. Broj je studenata poslije g. 1747. rijetko kada ispod 200, dok je prije toga bio manji. Ako imamo na umu proširenje filozofskog i teološkog studija i prosvjetnu politiku države u XVIII st., onda se odnos između broja đaka na gimnaziji i slušača na fakultetima čini realan. Naime, gimnazija nije više toliko »općeobrazovna« škola, s kojom svršava školovanje, nego nužna stepenica do fakulteta i fakultetske spreme, koju sada i država zahtijeva od svojih činovnika.

¹⁰⁶ Građa, 279.